

Jan Kuhanen & Markku Hokkanen

Kolonialistista kosmopoliittiin

Länsimaisen humanitarismin ja kehitysavun historialliset jatkumot

Vuoteen 1990 mennessä – noin neljä vuosikymmentä länsimaisen kehitysavun aloittamisen jälkeen – elintasokuilu teollistuneen maailman ja kehitysmaiden välillä oli repeytynyt suuremmaksi kuin koskaan aiemmin.¹ Vielä 1970-luvulla vallinnut kehitysoptimismi oli haihtunut, kehitysmaiden velkakriisi syveni, köyhyys lisääntyi ja lääkkeeksi tarjoiltu Maailmanpankin ja Kansainvälisen valuuttarahaston talouden rakennesopeutus syvensi köyhien maiden ahdinkoa. Kylmän sodan päättyminen lopetti blokkien välisen kilpailun kehitysavun saralla ja sodan voittanut länsi tiukensi apunsa ehtoja. Vastaanottajamailta alettiin vaatia sitoutumista länsimaisiin arvoihin, kuten demokratiaan, ihmisoikeuksien kunnioittamiseen ja hyvään hallintoon.²

Kehitysapukeskustelun keskiöön nousi 1990-luvun alussa *post-development*-koulukunta, joka pyrki kyseenalaistamaan länsimaisen kehitysavun motiiveja, päämääriä ja saavutuksia, sekä siten koko kehitysavun mielekkyyttä ja oikeutusta.³ Post-developmentalisten näkemyksen

mukaan kehitysavun tarkoituksena oli alusta asti ollut maailman länsimaalaistaminen.⁴ Kehitysapu nähtiin amerikkalaisen markkina- ja taloususkonnon levittämisen välineenä alikehittyneiden kansakuntien kehittämiseksi ja pelastamiseksi kommunismilta. Kehitysapua syytettiin länsimaisen elämäntavan epärealistisesta markkinoinnista kehitysmaihiin, ei-länsimaisten yhteiskuntien ja elämäntapojen leimaamisesta takapajuisiksi, kapitalismin esittämisestä ainoana vaihtoehtona kehityksen aikaansaamiseksi, sekä avun käyttämisestä länsimaiden interventoiden oikeutuksena köyhissä maissa. Koulukunnan mukaan kehitysapu oli tullut tiensä päähän, koska markkinoitu kehityksen malli tarjosi ekologisesti kestävämmän vaihtoehdon kehittyvälle maailmalle, johon ei ollut varaa. Lisäksi länsimaiden, niin sanotun globaalin pohjoisen, katsottiin menettäneen avun keskeisen motiivin – kommunismin uhan – ja siten laiminlyövänsä entisestään kehitysapua, joka ei siihen astikaan ollut onnistunut muuttamaan köyhien maiden oloja parempaan suuntaan.⁵

1. Artikkelin perustuu Koneen Säätiön rahoittamaan tutkimushankkeeseen ”Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys: Koetut merkitykset ja maailmankansalaisuuden muisti suomalaisessa kehitysavussa 1950–2020” (Oulun yliopisto, 2017–20). Kii-tämme Koneen Säätiötä rahoituksesta, Historiallisen Aikakauskirjan anonyymejä arvioitsijoita arvokkaasta palautteesta ja kommentista, sekä Kalle Kananojaa ja Matti Tähtistä.

2. Kolonialismin aikakaudelta periytyvät valta-asetelmat ja epätasa-arvoiset käytännöt ovat yhä läsnä ihmisoikeuksien ja hyvän hallinnon edistämiseen sitoutuneissa länsimaisissa apuorganisaatioissa. Ks. Mishal S. Khan, Oxfam: Sex scandal or governance failure? *The Lancet* 391 (2018), 1019–1020.

3. Wolfgang Sachs (toim.) *The Development Dictionary. A Guide to Knowledge as Power*. Witwaterstrand University Press 1992; Carol Lancaster, *Foreign Aid. Diplomacy, Development, Domestic Politics*. University of Chicago Press 2006, 39–44.

4. Wolfgang Sachs, Introduction. Teoksessa Sachs (toim.) 1992, 3–4.

5. Aram Ziai, Post-development 25 years after *The Development Dictionary*. *Third World Quarterly* 38 (2017), 2547–2548.

Post-developmentalista näkemystä kritisoivat tahot eli kehitysavun puolustajat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että kehitysavun oikeutus nousee ensisijaisesti vastaanottajamaiden ja niiden asukkaiden tarpeesta ja halusta kehitykseen, joka ei ole historian saatossa osoittanut vähenemisen merkkejä. Heidän mukaansa kehitysapua saa ja tulee arvioida kriittisesti ilman, että järjestelmän puutteet ja epäonnistumiset romuttavat sen koko olemassaolon oikeutuksen.⁶ Myös avunantajamaissa kehitysapu nauttii verrattain vankkaa suosiota. Avunantajamaiden yleisölle kehitysyhteistyö näyttäytyy edelleen ennen muuta “humanitaristisesta imperatiivista” kumpuavaksi ylevien tavoitteiden, kuten köyhyyden vähentämisen ja ihmisoikeuksien, tasa-arvon, demokratian ja hyvän hallinnon edistämisen puolesta tehdyksi pyyteettömäksi “moraaliseksi työksi”, joka koetaan ikään kuin rikkaiden velvollisuutena köyhiä ja vähäosasia kohtaan.⁷

Post-development-koulukunnan esittämä kritiikki on toiminut kehitysyhteistyön menetelmien ja päämäärien keskustelun herätteenä. Se haastaa pohtimaan kehitysavussa omaksuttujen tavoitteiden ja käytänteiden perusteluja ja oikeutusta. Näkemysten innoittamat kehitysavun kriitikot ovat nähneet kehitysavun lähinnä koloniaalisen sivistystehtävän jatkumona ja pohjoisen vaikutusvallan välineenä.⁸ Jopa niissä kehitysapua antavissa Euroopan maissa, joilla ei ollut merkittävää omaa siirtomaahistoriaa, kehitysapuun pesiytyneet koloniaaliset toimintamallit otettiin vastaan ikään kuin ainoina mahdollisina, joiden puitteissa ajettiin paitsi yleismaailmallisia ja solidaarisia, myös itsekkäitä, kansallisia tavoitteita.⁹ Radikaaleimmat kehitysavun kriitikot ovat sittemmin vaatineet jopa nykyisenlaisen avun täydellistä alasajoa, koska sen katsotaan ylläpitävän

haitallisia, siirtomaa-ajalta periytyviä rakenteita ja siten estävän kehitykselle suotuisten olosuhteiden syntyä avun vastaanottajamaissa.¹⁰

Millaisia näkökulmia historiantutkimus tarjoaa keskusteluihin kehitysavun merkityksistä, motiiveista, hyödyistä, haitoista ja mielekkyydestä? Historiallinen lähestymistapa mahdollistaa kehitykseen ja kehitysapuun eri aikoina liitettyjen ajatusten, politiikan ja käytäntöjen pitkän aikavälin tarkastelun, jolloin niiden “ajallisuus” avautuu lukijalle selkeämmin osana laajempia globaaleja, ylirajaisia prosesseja ja historiallisia kehityskulkuja.¹¹ Tämä artikkeli avaa länsimaisen kehitysavun historiallisia, koloniaalisia sisältöjä ja jatkumoa erityisesti kahden siihen läheisesti liittyvän universalismin, kosmopolitaneismin ja humanitarismin, kautta.

Kosmopolitanismia ja humanitarismia yhdistävät usko ihmisten tasavertaisuuteen, pyrkimys kärsimyksen lieventämiseen, edistykseen ja siten maailman “parantamiseen.” Niiden oikeutuksena on toiminut pyrkimys kollektiiviseen hyvään, rauhaan ja tasa-arvoon. Näihin tavoitteisiin ne ovat kuitenkin usein pyrkineet imperiumin ja kolonialismin paternalistisessa, väkivaltaisessa kontekstissa, joissa hyvän tekemistä on käytetty valloituksen ja kolonisaation oikeutuksena.

Kosmopolitanismin, humanitarismin ja kolonialismin välisten yhteyksien ohella artikkeli hahmottaa koloniaalisten jatkumoiden rakentumista länsimaisessa kehitysavussa 1950-luvulta eteenpäin, sekä havainnollistaa nykypäivän kehitysajattelun kosmopoliittisten sisältöjen ja kolonialismin välisiä yhteyksiä. Lopuksi artikkeli pohtii kolonialismin, kehitysavun ja uuskolonialismin välisiä suhteita tämän päivän kehitysavun näkökulmasta. Näiden yhteen kietoutuneiden historioiden tarkastelu auttaa ymmärtämään sekä

6. Sally Mathews, Colonised minds? Post-development theory and the desirability of development in Africa. *Third World Quarterly* 38 (2017), 2650–2663; Anastasia Chung, Colonial continuities and impossible attempts: Critical engagements in development. *Progress in Development Studies* 15 (2015), 186–196.

7. Anne-Mieke Fechter, Aid work as moral labour. *Critique of Anthropology* 36 (2016), 228–243; Panayotis M. Protopsaltis, Deciphering UN development policies. From the modernisation paradigm to the human development approach? *Third World Quarterly* 38 (2017), 1736–1738.

8. William Easterly, *The White Man’s Burden. Why the West’s Efforts to Aid the Rest Have Done So Much Ill and So Little Good*. The Penguin Press 2006.

9. Thorsten Borring Olesen & Jan Pedersen, On the side of the angels. Altruism in Danish development aid 1960–2005. *European Review of History* 17 (2010), 881–903.

10. Dambisa Moyo, *Dead Aid. Why Aid Is Not Working and How There Is A Better Way for Africa*. Farrar, Strauss, Giroux 2009.

11. Ks. Arturo Escobar, *Encountering Development. The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton University Press 1993; Michael Cowen & Robert Shenton, *The Invention of Development*. Teoksessa Jonathan Crush (toim.) *Power of Development*. Taylor & Francis 1995, 25–41.

2020-luvun kehitysapua että globaaleja valta- ja vuorovaikutussuhteita.

Artikkeli perustuu suurelta osin tuoreeseen kosmopolitanismin, humanitarismin ja kehitysavun historiaa ja nykyisyyttä käsittelevään tutkimukseen. Nykytutkimus lähestyy aihetta monitahoisesti usein filosofisesta, oikeudellisesta, taloudellisesta, antropologisesta tai kehityspoliittisesta näkökulmasta.¹² Yksinomaan historiaan painottuvat laajemmat esitykset ovat harvalukuisempia, mutta aihetta monipuolisesti valaisevia. Kosmopolitanismin kohdalla esiin voidaan nostaa esimerkiksi Walter D. Mignolon kosmopolitanismin koloniaalista historiaa kriittisesti käsittelevät kirjoitukset, sekä Magdalena Novickan toimittama *Cosmopolitanism in Practice*, joka avaa kosmopolitanismin nykyisiä ja menneitä käytäntöjä monipuolisesti. Samuel Moynin *The Last Utopia* kuvaa historiallista kehityskulkua, jonka seurauksena universaalit ihmisoikeudet nousivat vähitellen kansainvälisen politiikan keskiöön kylmän sodan vastakkainasettelun, sosialismin haaksirikon ja totalitarismin kontekstissa.¹³

Vaikka kosmopolitanismi näyttäytyy humanina, liberaalina, anti-imperialistisena ja anti-kolonialistisena, sekä Manji ja O'Coill että Stirrat katsovat sen ilmentävän myös globaalin pohjoisen tieteellis-teknillistä ja poliittis-taloudellista hegemoniaa post-koloniaalisessa maailmassa, jossa se toimii työkaluna maailman yhdenmukaistamisessa länsimaisten arvojen mukaiseksi.¹⁴ YK:n perustamisen myötä kosmopoliittinen agenda yleisistä ihmisoikeuksista ja tasa-arvosta rantautui myös orastavan kansainvälisen kehitys-

yhteistyön maailmaan, jossa se jäi aluksi dekolonisaation, nationalismin ja kehitysoptimismien jalkoihin, mutta josta se kylmän sodan päätyminen myötä nousi yhdeksi pohjoisen kehityspoliittikkaa ohjaavaksi keskeiseksi periaatteeksi.¹⁵

Myöskään humanitarismin suhde Euroopan imperialistiseen ja koloniaaliseen menneisyyteen ei ole nykytutkimuksen valossa ongelmaton. Humanitarismin historian keskeisiin teoksiin lukeutuvat Michael Barnettin *Empire of Humanity*, joka käsittelee länsimaisen humanitarismin historiaa 1800-luvulta nykypäivään, sekä Barnettin ja Janice Gross Steinin toimittama teos *Sacred Aid*, joka käsittelee kristillistä humanitarismia imperialismin ja kolonialismin kaudelta lähtien.¹⁶ Kirjassaan *Hyvän tekemisen markkinat* Frank Johansson avaa ansiokkaasti humanitarismin ristiriitojen sävyttämää historiaa sekä valottaa humanitaarisen toiminnan motiiveja tämän päivän globaalissa maailmassa.¹⁷ Mainitut teokset osoittavat, kuinka humanitaariset periaatteet ovat aina 1500-luvulta lähtien toimineet länsimaisen imperialismin ja kolonialismin oikeutuksena.¹⁸ Viime vuosina kasvavaa huomiota tutkimuksessa ovat saaneet juuri imperiumin ja humanitarismin väliset yhteydet.¹⁹

Kehityksen ja kehitysavun historiaa on tutkittu varsin paljon. Oivallisen johdatuksen aihepiiriin ja siihen liittyviin moninaiisiin kysymyksiin tarjoaa Juhani Koposen ja muiden toimittama *Kehityksen tutkimus*, joka lähestyy aihetta monitieteisesti historiaa unohtamatta. Koposen ja Sakari Saaritsan toimittama uusi artikkelikokoelma *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi* yhdistää puolestaan kehitys- ja historian tutkimuksellisia lähestymis-

12. Ks. Frank Johansson (toim.) *Hyvän tekeminen ja valta. Humanitarismin kriittistä tarkastelua*. Gaudeamus 2013; Juhani Koponen, Jari Lanki, Mariko Sato & Anna Kervinen (toim.) *Kehityksen tutkimus. Johdatus perusteisiin*. Gaudeamus 2016.
13. Walter D. Mignolo, The Many Faces of Cosmopolis. Border Thinking and Critical Cosmopolitanism. *Public Culture* 12 (2000), 721–748; Walter Mignolo, Cosmopolitanism and the De-colonial Option. *Studies in Philosophy and Education* 29 (2010), 111–127; Magdalena Nowicka (toim.) *Cosmopolitanism in Practice*. Taylor and Francis 2009; Samuel Moyn, *The Last Utopia. Human Rights in History*. Belknap Press 2010.
14. Firoze Manji & Carl O'Coill, The missionary position. NGOs and development in Africa. *International Affairs* 78 (2002), 573–574; R. L. Stirrat, Mercenaries, Missionaries and Misfits. Representations of Development Personnel. *Critique of Anthropology* 28 (2008), 406–425.
15. Ks. Moyn 2010, luku 3.
16. Michael Barnett, *Empire of Humanity: A History of Humanitarianism*. Cornell University Press 2011; Michael Barnett & Janice Gross Stein (toim.) *Sacred Aid: Faith and Humanitarianism*. Oxford University Press 2012.
17. Frank Johansson, *Hyvän tekemisen markkinat*. Gaudeamus 2017.
18. Ks. Mark Mazower, *No Enchanted Palace. The End of Empire and the Ideological Orings of the United Nations*. Princeton University Press 2009; Emily Baughan & Bronwen Everill, Empire and Humanitarianism. A Preface. *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 40 (2012), 727–728; J. P. Doughton, Behind the Imperial Curtain: International Humanitarian Efforts and the Critique of French Colonialism in the Interwar Years. *French Historical Studies* 34 (2011), 504–528.
19. Rob Skinner & Alan Lester, Humanitarianism and Empire: New Research Agendas. *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 40 (2012), 729–747.

tapoja Suomen talous- ja yhteiskuntahistorian uudelleenarvioinnissa.²⁰

Aatehistoriallisen näkökulman kehitykseen tarjoaa Michael Cowenin ja Robert Shentonin teos *Doctrines of Development*, joka tutkii länsimaisen kehitysajattelun juuria aina 1700- ja 1800-luvulta lähtien, jolloin ”kehitys” syntyy ikään kuin vastavoimaksi ”edistykselle” ja sen tuottamille epäkohdille.²¹ Länsimaisen kehitysajattelun historiaa ja kehitysavun institutionaalista historiaa yhdistelevisistä teoksista on perusteltua nostaa esiin Arturo Escobarin *Encountering Development*, joka on post-development-koulukunnan keskeisiä tekstejä, sekä Gilbert Ristin *The History of Development*, joka on kattava esitys kehitysajattelun ja -avun historiasta modernin maailman rakentumisessa. Mainituksi ansaitsee myös tulla Gerard Van Blizenin massiivinen *The Development of Aid*, joka on verraton tietolähde kehitysavun historiaan eri organisaatioiden tasolla 1940-luvulta eteenpäin. Roger Riddellin *Does Foreign Aid Really Work?* lähestyy kehitysapua monelta eri kantilta ja tarjoaa oivan yleisesityksen kehitysavusta ja kehitysapukeskustelun keskeisistä argumenteista. Kolonialistisia kehityshankkeita ja kehitysajattelua Afrikassa analysoidaan monipuolisesti historian, yhteiskuntatieteen ja kulttuurintutkimuksen lähestymistavoin artikkelikokoelmassa *Developing Africa – Concepts and practices in twentieth-century colonialism*.²² Kehityspolitiikan periaatteiden ja kehitysavun

ja -yhteistyön käytäntöjen välisiä ristiriitoja ovat antropologisesta näkökulmasta tutkineet muun muassa James Ferguson, David Mosse, sekä Jean-Pierre Olivier de Sardan. He kaikki kuvaavat paikallistasolle palautuvien esimerkkien kautta, kuinka kohdeyhteisöjen historiallisesta todellisuudesta irrallaan olevaan kehitysuunnitteluun perustuvat kehityshankkeet tuottavat paikallistasolla ajoittain absurdeja ylikulttuurisia kohtaamisia ja ongelmatilanteita.²³

Kehityksen antropologiassa ja historiassa on viime vuosina erityisesti painottunut kaksi teemaa, uskonnollisten organisaatioiden rooli kehityksessä sekä ”apumaa” (*aidland*) itsessään omaleimaisena ja ristiriitaisena toimintakulttuurina ja -ympäristönä.²⁴ Kyseisten teemojen puitteissa myös kosmopolitanismin, humanitarismin ja kehitysavun koloniaaliset jatkumot ovat toistuvasti nousseet esiin.²⁵ Niiden tutkimuksessa myös historioitsijoilla voi tulevaisuudessa olla merkittävä rooli.²⁶

Kosmopolitanismin määritelmiä

Länsimaisen kosmopolitanismin juuret ulottuvat aina antiikin Kreikkaan. Kosmopolitanismin käsite muotoutui stoalaisten filosofien keskuudessa, joiden käyttämä termi kosmopolis viittasi tasavertaisten ihmisten maailmaan. Käsite rakentuu kreikan sanoista *polis*, joka tarkoitti tasavertaisten ihmisten yhteisöä, ja *kosmos*, kaikkeus, joka määritteli sen laajuutta.²⁷ Kosmopolitanismi

20. Koponen et al. 2016; Juhani Koponen ja Sakari Saaritsa (toim.) *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi. Suomi kehityksen kiinnittäjänä*. Gaudeamus 2019.
21. M. P. Cowen & R. W. Shenton, *Doctrines of Development*. Routledge 1996.
22. Escobar 1993; Gilbert Reis, *The History of Development. From Western Origins to Global Faith*. 3. painos. Zed Books 2008; Gerard Van Blizen, *The Development of Aid*. Cambridge Scholars Publishing 2015; Roger C. Riddell, *Does Foreign Aid Really Work?* Oxford University Press 2007; Joseph M. Hodge, Gerald Hödl & Martina Kopf (toim.) *Developing Africa: Concepts and practices in twentieth-century colonialism*. Manchester University Press 2014.
23. James Ferguson & Larry Lohmann, The Anti-Politics Machine. ”Development” and Bureaucratic Power in Lesotho. *The Ecologist* 24 (1994), 176–181; David Mosse, *Cultivating Development. An Ethnography of Aid Politics and Practice*. Pluto Press 2004; Jean-Pierre Olivier de Sardan, *Anthropology and Development. Understanding Contemporary Social Change*. Zed Books 2005.
24. Elina Vuola, *Uskonto ja kehitys. Näkökulmia suomalaiseen kehitysyhteistyöhön ja -tutkimukseen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2015; Emma Tomalin, Thinking about faith-based organisations in development. Where have we got to and what next? *Development and Practice* 22 (2012), 689–703; Elizabeth Harrison, Beyond the looking glass? ’Aidland’ reconsidered. *Critique of Anthropology* 33 (2013), 263–279.
25. Anne-Meike Fechter, ”Living Well” while ”Doing Good”? (Missing) debates on altruism and professionalism in aid work. *Third World Quarterly* 33 (2012), 1475–1491; Uma Kothari, From Colonialism to Development. Reflections of former Colonial Officers. *Commonwealth & Comparative Politics* 44 (2006), 118–136.
26. Suomalaisen kehitystyöntekijöiden historiaa ja muistoja tutkitaan esim. projektissa *Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys. Koetut merkitykset ja maailmankansalaisuuden muisti suomalaisessa kehitysavussa 1950–2020*. (Koneen Säätiö, Oulun yliopisto 2017–20).
27. Isabel Trujillo, Cosmopolitanism and Human Rights. Teoksessa Lorena Cebolla Sanahuja & Francesco Ghia (toim.) *Cosmopolitanism. Between Ideals and Reality*. Cambridge Scholars Publishing 2015, 10–33.

on ymmärretty eri aikoina eri tavoin. Staalaisen maailmankansalaisuuden ideassa keskeistä oli jokaisen ihmisen kuuluminen sekä paikalliseen että maailmanlaajuiseen yhteisöön: ensimmäiseen syntyperän, toiseen moraalien, järjen ja ihmisyysperusteella. Rooman valtakunnassa tunnettuja staalaisia tai staalaisvaikutteisia ajattelijoita olivat keisari Marcus Aurelius ja Cicero, jonka teos *Velvollisuuksista* muodostui länsimaisen poliittisen filosofian yhdeksi kulmakiveksi.²⁸ Staalaista perinnettä poliittisessa filosofiassa jatkoi uuden ajan alussa Hugo Grotius, jolle moraaliperiaatteet olivat ihmisiä kosmopoliittisesti velvoittavia. Grotiukselle luonnollinen moraalilaki ulottui myös kansainvälisiin suhteisiin uusien kansallisvaltioiden aikakaudella – hänen ajattelussaan myös aineellisen auttamisen velvoite ulottui ainakin periaatteessa valtioiden rajojen yli.²⁹ Valistusajalla Immanuel Kant katsoi puolestaan, että aineellisen auttamisen velvollisuus rajoittui vahvasti suvereenien valtioiden rajojen sisälle. Toisaalta Kant näki kosmopoliittisen lainsäädännön olevan välttämätöntä oman aikansa kolonialistisen vallankäytön ja riiston rajoittamiseksi.³⁰

Kantin ajatukset universaalista moraalista ja ihmisestä päämääränä sinänsä loivat pohjaa myöhemmille kosmopoliittisuuden pohjaaville ajatuksille yhtäläisestä ihmisarvosta ja -oikeuksista. Moderni 1900- ja 2000-luvun kosmopolitanismi voidaankin ymmärtää sekä yksilöllisenä ”maailmankansalaisuutena” tai yleisemmin ”kansainvälisyytenä”, kansojen välisenä solidaarisuutena, joita ohjaa vahva usko ihmisyyteen ja ihmisten samankaltaisuuteen, sekä tästä uskosta kumpuvaan eettiseen periaatteeseen, jonka mukaan kaikkia ihmisiä on kaikkialla kohdeltava samantarvoisesti.³¹ Yksilötasolla moderni maailmankansalaisuus voidaan määritellä yksilön

tietoisuudeksi, asenteiksi ja toiminnaksi, jotka heijastavat hänen kokemaansa myötätuntoa ja huolta vähäosaisia kohtaan maailmanlaajuisesti, kulttuurista ja uskonnosta riippumatta.³²

Kosmopolitanismilla on täten moraalisia, poliittisia ja kulttuurisia ulottuvuuksia. Moraalinen kosmopolitanismi vaatii sitoutumista yleiseen ja yhtäläiseen ihmisarvoon, joka kuuluu kaikille yksilöllisistä ominaisuuksista ja sidonnaisuuksista huolimatta. Se edellyttää pitkälle menevää suvaitsevaisuutta, ymmärtämystä ja myötäelämistä ”toiseuden” kohtaamisessa. Siinä missä poliittinen kosmopolitanismi tavoittelee universaaleihin arvoihin perustuvaa globaalia yhteisöä ja hieman utopistisesti maailmanhallitusta, kulttuurinen kosmopolitanismi pyrkii ratkomaan tästä vaatimuksesta nousevaa universalismin ja partikularismin välistä ristiriitaa, jossa maailman kulttuurien kirjo ja arvojen ja tapojen moninaisuus asettavat esteitä universaalille moraalille perustuvan kosmopoliittisen maailman synnylle.³³

Moderni kosmopolitanismi sai alkunsa 1500-luvulla eurooppalaisten hegemoniapyrkimysten myötä. Euroopan laajentumisen mukana sen arvomaailma, ensi sijassa kristinusko sen eri tulkintoina, levisi ympäri maailmaa. Walter Mignolo puhuu ”koloniaalisesta kosmopolitanismista” modernin kosmopolitanismin ensivaiheena, joka liittyi Euroopan ensimmäisiin, 1500- ja 1700-lukujen ekspansioaaltoihin, joista ensimmäinen pyrki muun muassa maailman ”kristillistämiseen”.³⁴ Jo 1500-luvulla alueiden haltuunottoa ja kolonisaatiota perusteltiin paitsi uskonnollisin myös humanitaarisin syin, joilla pyrittiin verhoamaan valloituksen banaalit, itsekäät motiivit. Kahden espanjalaisen dominikaaniveljen, Bartolomé de las Casas’n ja Juan Ginés de Sepulvedan sittemmin historialliseksi muodos-

28. Juha Sihvola, *Maailmankansalaisuuden etiikka*. Otava 2004, 106–111, 116–125. Kuten Sihvola toteaa, siinä missä Ciceron mukaan aineellisen auttamisen velvollisuus ei kohdistunut koko ihmiskuntaan samalla tavoin kuin lähimpiin, Marcus Aurelius piti kaikkia moraalisia velvoitteita kosmopoliittisina ja täten koko ihmiskuntaa koskevinä.

29. Sihvola 2004, 142–156.

30. Sihvola 2004, 168–180.

31. Graham Maddox, *Cosmopolitanism*. *Social Alternatives* 34 (2015), 3–7; Magdalena Nowicka & Maria Rovisco, *Introduction. Making sense of Cosmopolitanism*. Teoksessa Nowicka (toim.) 2009, 1–16.

32. Rebecca Tiessen, *Global Subjects or Objects of Globalisation? The promotion of global citizenship in organisations offering sport for development and/or peace programs*. *Third World Quarterly* 37 (2011), 573; Stephen Reyzer & Iva Kazarska-Miller, *A model of global citizenship: antecedents and outcomes*. *International Journal of Psychology* 48 (2013), 858–870.

33. Nowicka & Rovisco 2009, 3–4.

34. Mignolo 2000, 721–723; Mignolo 2010, 111–127.

tunut väittely Valladolidin kaupungissa vuonna 1550 kiteytti Euroopan ekspansion olemuksen: se nähtiin paitsi omaa myös koko ihmiskunnan etua palvelevana, mutta sitä seurasi vastuu valloitetujen kansojen kohtelusta ja kohtalosta. Tässä kontekstissa de las Casasin esittämä näkemys, että myös alistetuilla kansoilla oli oikeus olemassaoloon ja ihmisarvoiseen elämään, oli kosmopoliitti vaateessaan yhtäläisestä, humanista kohtelusta kaikille kruunun alamaisille.³⁵

Maailman ”kristillistämistä” seurasi 1700-luvun lopulta alkanut ”sivistysmissio”, jonka varjolla Euroopan johtavat suurvallat oikeuttivat uusien merentakaisen alueiden haltuunoton ja hyödyntämisen. Sivistysmissio voidaan nähdä kosmopoliittisena projektina, joka pyrki maailman yhdenmukaistamiseen länsimaisten periaatteiden mukaiseksi poliittiseksi, taloudelliseksi ja uskonnolliseksi järjestelmäksi. Ihmiskunnan kehitys ymmärrettiin hegeliläisittäin teleologiseksi prosessiksi, joka pyrki kaikkialla kohti samaa päämäärää – eurooppalaistyylistä kapitalistista, liberalistista ja individualistista yhteiskuntaa. Euroopan ekspansio miellettiin peruuttamattomaksi, mutta sen myötä maailmaa uskottiin voitavan muuttaa paremmaksi. Imperiumi tarjosi puitteet, joissa tätä päämäärää voitiin edistää, ja jossa ajan kosmopoliittiset ja humanitaariset ihanteet, vapaakauppa, orjakaupan kieltäminen, sivistys, kristinusko ja usko edistykseen, saattoivat kukoistaa ja samalla verhota taakseen kolonialismin vähemmän yleviä piirteitä.³⁶ Moderni kolonialismi perustui eksplisiittisesti tai implisiittisesti rotujatteluun ja rasismiin, jotka voitiin sovittaa yhteen sivistysmission kanssa melko sujuvasti toiseen maailmansotaan asti. Jännitteet emämaiden kansalaisten kasvavien poliittisten ja sosiaalisten oikeuksien ja siirtomaiden alamaisien viime kädessä väkivaltaan perustuvan alista-

misen välillä kasvoivat kuitenkin ”uuden imperialismin” alkuajoista saakka.³⁷

Toinen maailmansota sinetöi kolonialismin kohtalon ja pakotti Euroopan siirtomaavallat etsimään uusia tapoja järjestää suhteet aiempiin alusmaihin. Yhdistyneiden Kansakuntien perustaminen oli ensiaskel kohti oikeudenmukaisempaa maailmaa ja järjestön antama ihmisoikeuksien julistus totesi ihmisarvoinen elämän ja ihmisoikeuksien kuuluvan kaikille ihmisille. Julituksen periaatteiden käytännön toteutus nivoutui yhteen uudessa kylmän sodan maailmassa heränneen kehitysajattelun kanssa. Kehityksestä muodostui 1950-luvulta lähtien ”Troijan hevonen”, jonka varjolla länsimaista arvomaailmaa ja elämäntapaa pyrittiin levittämään ”alikehittyneisiin” maihin, ensin lähinnä materiaalisin keinoin. Kuitenkin vasta kylmän sodan päättyminen ja sitä seurannut globalisaatio toivat ihmisoikeudet laajasti osaksi globaalin pohjoisen kehitysagenda, jossa ne edelleen toimivat nykyisen kosmopoliittin eliitin iskulauseina länsimaisten ihanteiden ja toimintamallien markkinoinnissa maailmalle.³⁸

Ihmisoikeuksien ja demokratian ideat, jotka ovat modernin kosmopoliittisuuden ytimessä, ovat pitkälti eurooppalaista alkuperää, ja niiden levittämistä maailmalle ihmiskunnan yhteisen hyvän nimissä on pidetty jopa vihamielisenä toimintana, joka ei kunnioita kulttuurien ja historiallisen kokemuksen erilaisuutta. Käytännön kosmopoliittisuus asettaa näin itsensä vaikean ongelman eteen: kuinka suhtautua kulttuureihin, joiden arvopohja poikkeaa radikaalisti länsimaaisesta humanismista ja jotka omaavat piirteitä, jotka ovat räikeässä ristiriidassa humanismia ja kosmopoliittista ideaalia vastaan? Filosofin John Ryderin mukaan kosmopoliittisuuden nimessä on oikein tuomita minkä tahansa kulttuurin ihmisiä sortavat ja alistavat käytännöt, mutta ei

35. Johansson 2017, 28–29; Georg Cavallar, *Imperfect Cosmopolis. Studies in the History of Legal Theory and Cosmopolitan Ideas*. University of Wales Press 2011, 20–21; Anthony Pagden, *Stoicism, Cosmopolitanism and the Legacy of European Imperialism. Constellations* 7 (2000), 3–22; Mignolo 2000, 721–748; Mignolo 2010, 111–127.

36. Mignolo 2000, 721–748; Mignolo 2010, 111–127 Davide Rodogno, *Against Massacre. Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire, 1815–1914*. Princeton University Press 2011, 4–5.

37. Markku Hokkanen & Timo Särkkä, Puheenvuoroja kolonialistisen vallan ja väkivallan tutkimuksesta. *Historiallinen Aikakauskirja* 106 (2008), 189–197. Mahmood Mamdani on kärjekkäästi todennut, että Etelä-Afrikan apartheid-järjestelmä oli yleinen malli kolonialistiselle valtajärjestelmälle Afrikassa – kaikki siirtomaahallinnot perustuivat lopulta rotuerottelulle. Mahmood Mamdani, *Citizen and Subject. Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism*. Princeton University Press 1996.

38. Glenda Sluga, UNESCO and the (One) World of Julian Huxley. *Journal of World History* 21 (2010), 393–418; Escobar 1993, 3–4; Moyn 2010, 213.

kulttuuria kokonaisuudessaan.³⁹ Kuinka tämä toteutuu käytännössä ilman paternalismia ja kosmopolitanismin ideologian kohottamista moraalisesti korkeammalle tasolle on kysymys, jonka syvällisempi pohtiminen on mahdotonta tämän kirjoituksen puitteissa. Riittää, että ymmärrämme kosmopoliittisuuden ideaalin levittämisen maailmassa edellyttävän sen arvopohjasta poikkeavien kulttuurien ymmärtämistä ja kehittämistä siihen suuntaan, että asteittainen muutos kohti universaalia arvoja ja tasa-arvoisia kulttuurisia käytäntöjä olisi mahdollinen.

Käytännön kosmopoliittisuus tai maailmankansalaisuus on harvoin täysin suvaitsevaa, ymmärtävää ja maailmoja syleilevää arvo- ja kulttuuri relativismia. Sen sijaan, kuten historia osoittaa, se on kontekstuaalista, aikaan ja vallitseviin olosuhteisiin sidottua asennoitumista ja toimintaa, jossa tietyt yksilöt ja ryhmät ovat toisiin yksilöihin ja ryhmiin nähden paremmassa asemassa toteuttaakseen maailmankansalaisuuden moraalista ideaa ihmisten ykseydestä ja globaalista moraalista yhteisöstä. Se näyttäytyy usein elitistisenä, taloudellisesti hyvinvoivana, jopa hieman boheemina tapana jäsentää maailmaa, olla läsnä ja toimia, johon tänä päivänä liittyvät muun muassa elämyksellisyys ja uusien kokemuksien etsintä, kulutus ja matkustaminen. Moderni maailmankansalaisuus näyttäytyy helposti etuoikeutettujen moraalisenä yhteisönä ja normatiivisena ympäristönä, joka pyrkii uusintamaan itsensä luomiensa rakenteiden kautta, ja jossa huoli omasta maailmankansalaisen moraalista ja taloudellisesta statuksesta usein ohittaa toiseuden ongelmien parissa kamppailevien ”toisten” tarpeet.⁴⁰

Kärsimyksen lievittämisen jännitteinen perintö

Kosmopoliitin arvopohjan levittämisen käytännön välineenä toimii usein humanitarismi, joka on yksinkertaisesti määriteltävissä inhimillisen

hädän ja kärsimyksen lievittämiseen tähtääväksi toiminnaksi. Humanitarismi käsitetään usein kapeasti ainoastaan kansainvälisten avustusorganisaatioiden kriisitilanteissa antamaksi kriisiavuksi, mutta todellisuudessa kriisiapu on vain osa länsimaisen humanitarismin perintöä. Sen rinnalla on vaikuttanut jo pitkään humanitarismin syvempi virtaus, joka puuttuu akuutin hädän lievittämisen ohella myös monien ongelmien kroonisiin syihin ja jota voitaneen sen tähden pitää myös kehitysavun eräänlaisena varhaismuotona.⁴¹

Länsimaisen humanitarismin historiaa tutkineen Michael Barnettin mukaan humanitarismi heijastaa aina aikaansa. 1800-luvulla humanitarismi kumpusi teollistumisen, kolonialismin, vapaakaupan ja kristinuskon luomista jännitteistä, kun taas 1900-luvun lopulla liberaali rauhanaate, globalisaatio ja ihmisoikeudet olivat keskeisiä humanitarismiin liitettäviä määreitä. Humanitarismi ei myöskään ole yksi ja jakamaton, vaan siihen on kautta historian yhtäältä kuulunut akuutin inhimillisen hädän lievittämiseen tähtäävä avustustoiminta, jota tarjoavat Kansainvälisen Punaisen Ristin kaltaiset avustusjärjestöt, sekä toisaalta kärsimyksen syihin paneutuva pidempikestoinen ja jalostava ”alkemistinen” toiminta, jonka tavoitteena on elinolojen pysyvä parantaminen. Koska humanitarismi on oman aikansa kuva, on sen etiikka samanaikaisesti sekä universaalia että tapauskohtaista, aikaan sidottua.

1800-luvulla kristinuskon usko edistykseen ja sivistysmissio tarjosivat humanitaristisen toiminnan eettiset raamit, kun taas 2000-luvulla demokratia ja ihmisoikeudet nähdään keskeisinä tekijöinä matkalla kohti globaalia, kosmopoliittista yhteiskuntaa. Ajaessaan universaaleiksi koettuja aatteita humanitarismi, kuten kosmopolitanismi, törmää emansipaation ja dominoinnin väliseen paradoksiin: vapauttavan ja eettisesti ylevän sanoman levittämiseen kätkeytyy aina myös vallankäyttöä, kontrollia ja paternalismia. Bar-

39. John Ryder, *Things in Heaven and Earth. An essay on Pragmatic Naturalism*. Fordham University Press 2013, 279–280. Kysymykset siitä, missä määrin ihmisoikeudet ovat alkuperältään länsimaisia tai nimenomaisesti toisen maailmansodan jälkeisen maailmantilanteen tulosta, ovat edelleen ajankohtaisia ihmisoikeuksien historian kirjoituksessa. Tuoreen afrikanistisen historiallisen näkökulman näihin keskusteluihin tarjoaa Bonny Ibhawoh, *Human Rights in Africa*. Cambridge University Press 2018.

40. Ks. Ryder 2013, 277; Magdalena Nowicka & Ramin Kaweh, *Looking at the Practice of UN Professionals: Strategies for Managing Differences and the Emergence of Cosmopolitan Identity*. Teoksessa Nowicka (toim.) 2009, 51–71; Reyzer & Kazarska-Miller 2013, 866–867.

41. Eleanor Davey, *A history of the humanitarian system. Western origins and foundations*. HPG Working Paper, June 2013. <http://www.odi.org.uk/hpg> (ladattu 10.10.2017); Barnett 2011, 10.

nettiin mukaan humanitarismin kuuluu ikään kuin sisäänrakennettuna eräänlainen kaksinaismoralismi, joissa tiettyjen eettisten periaatteiden edistäminen yhtäällä tapahtuu samanaikaisesti samojen periaatteiden laiminlyönnin kanssa toisaalla. 1800-luvulla valistuneet ihmiset, jotka tuomitsivat orjuuden ja vaativat orjien vapauttamista ihmisyyden nimissä, hyväksyivät mielihyvin kristillisten lähetyseurojen toimet ”lapsenomaisten villien” sivistämiseksi. Humanitarismin lähtee siten paitsi toisen myös omasta tarpeesta, joka usein kumpuaa ylemmydentunnosta, syyllisyydestä tai sovituksen tarpeesta menneen vääryyden korjaamiseksi.⁴²

Humanitarismi, imperialismi, kolonialismi ja kehitys

Valistuksen aikana kristillisen altruismin ja auttamiseetoksen rinnalle nousi ajatus talouden ja vapaan kaupankäynnin merkityksestä kansojen kärsimysten lieventäjänä. Taloustieteilijä ja filosofi Adam Smith uskoi, että aito kansojen välinen solidaarisuus oli mahdollista ainoastaan elintason nousun ja elinolojen parantumisen myötä, joka lieventäisi kulttuurieroja ja lisäisi ihmisten ja kulttuurien samankaltaisuutta.⁴³ Valistusfilosofien ajatukset vauraudesta, universaalista ihmisarvosta ja sen turvaamisesta kaikille olivat yleviä ja käyttökelpoisia myös eurooppalaisen imperialismin oikeutuksena; vapautuksen humaani sanoma ylevöitti ”sivistymättömien”, ”moraalittomien” ja ”laiskojen” kansojen ”vapauttamisen” ja liittämisen imperiumin yhteyteen.⁴⁴ Euroopassa valistuksen aika kirvoitti idean kollektiivisesta toiminnasta paitsi kärsimyksen lievittämiseksi myös sen syiden poistamiseksi. Imperialismi, teollistuminen ja kapitalismin nousu synnyttivät suuria, kansallisia ja ylikansallisia epäkohtia, jotka vaativat yhteiskunnallisesti ja moraalisesti kestäviä ratkaisuja. Nopean teollistumisen ja kaupungis-

tumisen synnyttämien ongelmien ratkaisuksi ei riittänyt perinteinen hyväntekeväisyys, vaan tarvittiin laajamittaista yhteiskunnallista reformia. Ranskassa varhaiset sosialistit ja positivistit alkoivat vaatia yhteiskunnallisen kehityksen johdonmukaista suunnittelua, joka hyödyttäisi koko yhteiskuntaa ja loisi järjestystä kapitalismin aikaansaamaan epäjärjestykseen. Erityisen aktiivisia reformisteja olivat myös protestanttiset kristilliset herätysliikkeet, joista muodostui yksi keskeinen yhteiskunnallista ja moraalista reformia ajava voima.⁴⁵

Imperialismin aikakausi merkitsi länsimaisen humanitarismin ensimmäistä suurta esiinmarssia sekä kansallisessa että globaalissa kontekstissa. Se saavutti huippunsa orjuuden vastaisessa liikkeessä, jonka puitteissa massat läntisessä maailmassa ensi kertaa kiinnostuivat toisten, länsimaiden ulkopuolisten massojen oikeuksista ja hyvinvoinnista. Orjuuden vastustamisen myötä erityisesti länsimaisen porvariston ja yläluokan tietoisuuteen iskostui ajatus syyllisyydestä, olihan heidän ennenkokematon elintasonsa suurelta osin rakennettu orjatyön varaan. Orjuuden vastustamisesta syntyi omantunnonkysymys, jolla oli merkitystä myös yksilön identiteetin ja samaistumisen kannalta.⁴⁶ On huomionarvoista, että orjuuden ja orjakaupan vastustaminen olivat merkittäviltä osin transatlanttista, Eurooppaa, Afrikkaa ja Uutta maailmaa yhdistävää, ylirajaista toimintaa, jossa myös orjien vastarinnalla ja entisten orjien, kuten Olaudah Equianon ja Ottobah Cuguanon, puheilla ja kirjoituksilla oli merkittävä rooli.⁴⁷

Humanitarismista muodostui 1800-luvulla myös yhä selvemmin imperiumin työkalu. Humanitaarisen intervention käsite yleistyi eurooppalaisen valtiopoliittikan seurauksena oikeutuksena puuttua toisen suvereenin valtion sisäisiin asioihin humanitaarisiin perusteisiin esimerkiksi

42. Barnett 2011, 9–15. Sama vapauden ja vallankäytön välinen jännite voidaan nähdä liberalismien kansainvälisissä ulottuvuuksissa laajemminkin.
43. Juha Sihvola, Kotiseutu, kansainvälisyys, maailmankansalaisuus. *Tiedepoliittikka* 1 (1998), 7–14.; Kari Saastamoinen, Adam Smith kotimaasta ja kosmopoliksista. *Tiede & Edistys* 2 (2013), 175–177; Cavallar 2011, 45.
44. Mignolo 2010, 731–737.
45. Barnett 2011, 52–54; Cowen & Shenton 1996, 22–27.
46. Skinner & Lester 2012, 732–733; Barnett 2011, 57–60; Johansson 2017, 32–34. Orjuuden ja orjakaupan vastaisessa liikkeessä 1700-luvulta alkaen on eroteltavissa maallisempia (erityisesti vallankumousajan Ranskassa) ja uskonnollisempia (erityisesti angloamerikkalaiset protestanttiset herätysliikkeet) virtauksia.
47. Ks. esim. Manisha Sinha, *The Slave's Cause. A History of Abolition*. Yale University Press 2016. Seymour Drescher, *Abolition. A History of Slavery and Antislavery*. Cambridge University Press 2009; Peter Fryer, *Staying Power. The History of Black People in Britain*. Pluto Press 1984; Ibhawoh 2018.

■ Keskeinen kansainvälinen humanitaarinen toimija on 1800-luvulta saakka ollut Punainen Risti. Kuvassa Paraguayan pääkaupungin Asuncionin Punaisen Ristin naisten komitean jäseniä Bolivian ja Paraguayan välisen Chacon sodan ajalta (1932–1935). Lähde: Rodolfo Talice, ICRC.

väkivallan tai orjuuden lopettamisen nimissä. Humanitaarinen interventio merkitsi sotilaallisesti ylivoimaisen tahon (imperiumi) suorittamaa sotilaallista toimenpidettä poliittisen ja sotilaallisen vaikutusvallan kasvattamiseksi ”sivistyneen” ja ”sivistymättömän” maailman välisillä kohtauspinnoilla.⁴⁸

Moderni kolonialismi merkitsi kristillisyyden ja poliittis-taloudellisen liberalismien kumppanuutta alistettujen kansojen sivistysmissiossa, jonka puitteissa rodullisesti ja kulttuurisesti alempiarvoisiksi luokitellut kansat saatettaisiin kristinuskon ja sivistyksen piiriin. Siirtomaajan kristillinen humanitarismi lähti ajatuksesta kaikista ihmisistä Jumalan lapsina. Toisin kuin rotuajattelun läpitunkemassa tieteessä, kristillisessä perinteessä ihmiset miellettiin yhä tasa-vertaisiksi, joskin yksittäisten lähetyssaarnaajien näkemyksissä esiintyi tässä suhteessa vaihtelua.⁴⁹ Kolonialismi edesauttoi monin tavoin kristillisten lähetyssurojen pyrkimyksiä. Lähettien ajoittain kielteinen suhtautuminen paikallisiin kulttuurisiin ja uskomuksiin synnytti kritiikkiä länsimaaisissa metropoleissa erityisesti kolonialismin vastaisen liikkeen piirissä, jossa lähetystyöntekijät, huolimatta usein hyvistä aikeistaan, nähtiin siirtomaavallan käytyinä. Toisaalta lähetystyöntekijät toivat metropolien yleisön tietoisuuteen siirtomaiden hyväksikäytön räikeimpiä epäkohtia. Siirtomaajan voimistunut kristillisten lähetyssurojen lääkitä- ja opetustyö alkuperäiskansojen parissa, jonka perusta oli kristinuskon opinkappaleissa ja aikansa tieteellisissä saavu-

tuksissa, hämärsi rajaa kristillisen ja sekulaarin humanitarismin välillä antaen lähetystyölle myös humanitaarisen oikeutuksen.⁵⁰

Siirtomaajan humanitaariset, kristilliset ja edistystä korostavat ideat olivat usein ilmeisessä kontrastissa kolonialismin todellisuuden kanssa. Ne eivät olleet kuitenkaan vain kyynistä kulissia hyväksikäytölle. Modernien imperiumien täytyi näyttäytyä hyväntahtoisina sivistäjinä legitimaationsa vuoksi, ja mikäli tämä kuva emämaissa ja yleisessä keskustelussa särkyi, kuten Leopoldin Kongon hyvin tunnetussa tapauksessa, seurauksena oli poliittinen kriisi – tässä tapauksessa myös poikkeuksellisen kansainvälisen humanitaarisen protestiliikkeen vaikutuksesta.⁵¹

Maailmansotien välisenä aikana valtion rooli väestön kärsimyksen lievittäjänä nousi maailmanlaajuisen talouslaman koettelemusten myötä. Köyhyys miellettiin yhteiskunnallisen ja poliittisen epävakauden kasvualustaksi, jolloin köyhälistön olojen kohentaminen valtion kustannuksella oli poliittisesti ja yhteiskunnallisesti järkevää. Siirtomaiden väestöjen olojen kehittäminen nousi niin ikään esiin 1920-luvulla ennen muuta oikeutuksena kolonialismin jatkamiselle, kunnes siirtomaiden kurjat olosuhteet tulivat ensi kertaa laajasti emämaiden kansalaisten tietoisuuteen ja yleinen ilmapiiri Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa kääntyi vahvasti siirtomaavaltaa vastaan. Britanniassa toisen maailmasodan jälkeen valtaan noussut Työväenpuolue ryhtyi ajamaan merentakaisen alueiden kehittämistä vuoden 1940 Colonial Development and Welfare Actin pohjalta, joka pyrki modernisoimaan siirtomaiden taloudellisia, sosiaalisia ja poliittisia rakenteita ajan vaatimusten edellyttämällä tavalla. Ranskassa samansuuntainen laki säädettiin vuonna 1946.⁵²

1940-luvun lopulla heräävä ”kehitysajattelu” tuntui tarjoavan vastauksia siirtomaiden laajan köyhyysongelmaan. Yhdysvaltojen mittava

48. Christopher J. Coyne, *Doing Bad by Doing Good. Why Humanitarian Action Fails*. Stanford University Press 2014, 30–31; Rodogno 2011, luku 1.

49. Barnett 2011, 61–65; Charlotte Walker-Said, Science and Charity. Rival Catholic Visions for Humanitarian Practice at The End of Empire. *French Politics, Culture & Society* 33 (2015), 33–54.

50. Barnett 2011, 94; Emily Baughan & Bronwen Everill, Empire and Humanitarianism; A Preface. *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 40 (2012), 727; Johansson 2017, 35–36. Kristityt ja maalliset humanitaarit yhdistivät voimansa mm. Belgian kuningas Leopold II:n brutaalista siirtomaavaltaa Kongossa kritisoivassa ylikansallisessa liikkeessä. Adam Hochschild, *King Leopold's Ghost. A Story of Greed, Terror and Heroism in Colonial Africa*. Mariner Books 1998.

51. Hochschild 1998. Ks. myös Jock MacCulloch, *Empire and Violence, 1900–1939*. Teoksessa P. Levine (toim.) *Gender and Empire*. Oxford University Press 2004.

52. Paul Kelemen, Modernising colonialism. The British Labour movement and Africa. *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 34 (2006), 223–244; Andrea Cornwall, Historical perspectives on participation in development. *Commonwealth & Comparative Politics* 44 (2006), 62–83; Van Blizen 2015, 113–114.

talousapu ja Bretton Woods -instituutioiden (Maa-ilmankpankki ja Kansainvälinen Valuutta-rahasto) tuki olivat nostaneet Länsi-Euroopan jaloilleen sodanjälkeisestä kurimuksista ja tyrehtyneet kommunismin leviämisen. Länsivaltojen, erityisesti siirtomaavalttojen, näkökulmasta samaa reseptiä saattoi soveltaa myös muualla maailmassa alueilla, joita riivasivat köyhyys, tyytymättömyys ja kommunismin uhka. Yhdysvaltojen ja YK:n johdolla Afrikka ja muut maailman "alikehittyneet" alueet pyrittiin saamaan "kehityksen" uralle metropolijohtoisen suunnittelun ja teknisen avun voimin. Kehitys tarjosi uuden, ajan henkeen sopivan ja poliittisesti korrektein diskurssin, joka korvasi paternalistisen kolonialistisen "sivistysmission" ja "sivistymättömyyden" moderneilla "kehityksen" ja "alikehityksen" terminologialla.⁵³

Myöhäiseltä siirtomaa-ajalta nykypäivään asti kehitysajattelussa on nähtävissä pyrkimys toisaalta kehitettävien alueiden tuotannon ja tuotavuuden nostamiseen, toisaalta kehitettävänä pidettyjen ihmisten elintason nostamiseen, ja nämä tavoitteet ovat toisinaan olleet ristiriidassa. Kuten Hodge ja Hödl toteavat, se miten näitä kehityspoliittisia päämääriä painotetaan, riippuu tärkeiltä osin valtasuhteista eri toimijoiden välillä. Kehitysajattelulla ja -toiminnalla oli huomattavaa potentiaalia vallankäytön ja kontrollin välineenä, niin kolonialistisella kuin postkolonialistiselläkin ajalla.⁵⁴ Kolonialismia kritisoidessaan ja siirtomaahallintoa painostaessaan myös afrikkalaiset nationalistit saattoivat hyödyntää kehityksen käsitettä siirtomaa-ajan lopulla.⁵⁵

Frederick Cooper on havainnollistanut osuvasti "ulkomaanavun" historian avulla vallankäytön ja poliittisten muutosten merkitystä eurooppalaisen emämaan ja afrikkalaisen siirtomaan välillä, käyttäen esimerkkinä Ranskaa ja Senegalia. 1950-luvun alussa senegalilaiset saattoivat tavoitella elinolojensa parantamista osana

■ Kolonialistista kehitystyötä. Maanviljelyn kehityshanke brittien hallitsemassa Gambiassa 1950-luvulla. Lähde: The National Archives, UK

Ranskan monikansallista imperiumia ja sen kansalaisina, poliittisten edustajiensa kautta, joita he saattoivat lähettää Pariisiin. Senegalin itsenäistyttyä he saattoivat vain anella apua, joka oli nyt ulkomaanapua kahden suvereenin valtion välillä, ja josta päättäisi lopulta avunantaja.⁵⁶

Kehitysapu saa muotonsa

Vaikka YK:n peruskirja korosti kaikkien kansojen oikeutta tasapainoiseen taloudelliseen ja sosiaaliseen kehitykseen, idullaan olevassa kehitysavussa taloudellinen ulottuvuus painottui sosiaalisen, ihmisoikeuksien ja tasa-arvoa painottaneen suuntauksen kustannuksella. Taloudellisen kehityksen ja siitä seuraavan elintason kohoamisen uskottiin tuovan mukanaan sosiaalisten olojen ja yksilön oikeuksien kohentumisen ikään kuin sivutuotteena. Euroopan siirtomaavallat pyrkivät avun keinoin ensisijaisesti luomaan siirtomaiden väestölle siedettävät elinolot, jotka veisivät pohjan orastavalta nationalismilta ja antikolonialismilta sekä oikeuttaisivat kyseisten alueiden ja kansojen hallinnan myös tulevaisuudessa. Yhdysvallat,

53. Reis 2008, 69–75; Patrick Develtere, *How do we help? The Free Market of Development Aid*. Leuven University Press 2012, 58–60; Manji & O’Coill 2002, 573–574. Myöhäisten imperiumien, kansalaisten oikeuksien ja orastavien hyvinvointivaltioiden suhteista Afrikassa ja Euroopassa laajemmin ks. Frederick Cooper, *Africa in the World. Capitalism, Empire, Nation-State*. Harvard University Press 2014.

54. Hodge & Hödl, Introduction. Teoksessa Hodge et al. (toim.) 2014, 3–4.

55. Emma Hunter, A history of *maendolo*. The concept of ‘development’ in Tanganyika’s late colonial public sphere. Teoksessa Hodge et al. (toim.) 2014, 87–108.

56. Cooper 2014, 91–95. Senegalin ensimmäinen presidentti Léopold Senghor ei olisi halunnut Ranskan Afrikan-siirtomaiden nopeaa täyttää itsenäistymistä, koska hän näki näiden olevan liian pieniä ja heikkoja, pitäen parempana Ranskan imperiumin uudistamista tasa-arvoisemmaksi kansainyhteiseksi.

joka suhtautui myötämielisesti siirtomaavallan purkamiseen, pyrki kehitysavun keinoin edistämään vapaakauppaa ja siirtomaiden markkinoiden avautumista yhdysvaltalaisille yrityksille sekä patoamaan kommunismin leviämistä. Uudessa kylmän sodan maailmassa orastava kehitysapu tähtäsi siten ensisijaisesti siirtomaaimperiumien säilyttämiseen ja länsivaltojen vaikutusvallan jatkuvuuden turvaamiseen. Toisaalta monet uudet kolmannen maailman maat näkivät kansainvälisen kehitysavun mahdollisuutena horjuttaa kolonialismin legitimitettä: Bandungin konferenssissa vuonna 1955 joukko Aasian ja Afrikan maita katsoi, että alueellinen taloudellinen kehitys ja sen tukeminen toimisivat argumenttina siirtomaavallan tarpeettomuuden puolesta.⁵⁷

Dekolonisaation myötä kehitysavusta muodostui keino entisille siirtomaavalloille ylläpitää vaikutusvaltaansa uusissa itsenäisissä valtioissa, jotka olivat monessa suhteessa riippuvaisia entisten emämaiden taloudellisesta tuesta ja asiantuntija-avusta. Dekolonisaation myötä moni aiemmin siirtomaahallinnon palveluksessa toiminut virkailija siirtyi kehitysapua antavien organisaatioiden, kuten Maailmanpankin, Kansainvälisen Valuuttarahaston, YK:n tai kansallisten kehitysapuelinten palvelukseen. Monet näistä organisaatioista olivat syntyneet Euroopan sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja pakolaiskriisin puitteissa ja 1960-luvulta alkaen niiden fokus siirtyi Euroopasta uuteen kolmannen maailmaan. Näissä organisaatioissa siirtomaavirkailijoiden kokemusta arvostettiin, mutta toisaalta heidät nähtiin jäänteinä epämukavasta menneisyydestä, jota leimasivat imperialismi, rasismi, hyväksikäyttö ja kulttuurinen tieteellistekninen ylemmydentunto. He kuitenkin muodostivat kehitysapua antavien organisaatioiden ensimmäisen kosmopoliitin asiantuntijajoukon, joka alkoi vähitellen korvautua nuoremman polven edustajilla, joilla oli tarvittavat tutkinnot, mutta ei juurikaan kokemusta varsinaisesta kenttätöystä.⁵⁸

Siinä missä entisten siirtomaavirkailijoiden harjoittaman kehitys yhteistyön oikeutus ja motivaatio kumpusivat paikallistuntemuksesta ja tavoitteesta muuttaa kohdeväestöjen elinoloja suotuisampaan, moderniin suuntaan avunantajamaan tarpeet huomioiden, professionaalisen nuoren sukupolven esiinmarssi merkitsi uudenlaisen idealismin ja teknokratian asteittaista nousua johtavaan asemaan kehitys yhteistyössä. Toisin kuin edeltäjänsä, nuori polvi haki innoituksen ja oikeutuksen työnsä itsenäistyneiden valtioiden post-koloniaalisesta poliittisesta ja sosiaalisesta todellisuudesta, jossa korostuivat antikolonialismi, kapitalismin vastustus, sosialismi, yhteisöllisyys ja periferian tarpeet. Länsimaiden uutta vasemmistoa innoittivat sellaiset johtajat kuin Ghanan Kwame Nkrumah ja Tanzanian Julius Nyerere, joiden visioita yhteisöllisyydestä, sosialismista ja kehityksestä kehitys yhteistyön uusi etujoukko kiirehti toteuttamaan.⁵⁹ 1980-luvulla tämän uuden sukupolven vahvaksi toimintakentäksi muodostuvat paitsi etabloituneet kansainväliset avustusorganisaatiot ja kansalliset kehitys yhteistyöelimet myös enenevässä määrin erilaiset kansalaisjärjestöt, jotka keskittyvät kehitys yhteistyöhön ruohonjuuritasolla. Varhaisimmat näistä järjestöistä, kuten Christian Aid, Oxfam ja Plan International, oli perustettu Euroopan jälleenrakennusta silmällä pitäen ja 1960-luvun kuluessa monet niistä löysivät uuden toimintaympäristön entisistä siirtomaista.⁶⁰

Kun 1980-luvulle tultaessa elintasokuilu pohjoisen ja etelän välillä jatkoi kasvamistaan kehitys avusta ja -yhteistyöstä huolimatta, köyhyyden vähentäminen ja sosiaalinen kehitys nousivat kehitys agendalle nopeaa modernisaatiota ja talouskasvua painottaneen näkemyksen edelle. Osansa tässä kehityksessä oli Kansainvälisen Valuuttarahaston rakenteellisilla sopeutusohjelmilla, joihin 1970-luvun alun öljykriisin ja talouden kansallistamisohjelmien köyhdyttämiä, syvästi velkaantuneita kehitys maita sitoutettiin uusliberalistisin markkinaopein. Julkisen sekto-

57. Rist 2008, 81–88; Escobar 1993, 3–4; Develtere 2012, 51–61; Van Blizen 2015, 118–120.

58. Kothari 2006, 118–136; Rosalind Eyben, Fellow Travellers in Development. *Third World Quarterly* 33 (2012), 1406; Olivier de Sardan 2005, 166–167.

59. Michael Jennings, "Almost an Oxfam in itself": Oxfam, *ujamaa* and development in Tanzania. *African Affairs* 101 (2002), 529–530; Kristian Ravn Paaskesen, A Bleak Chapter in Nordic Development Aid History? The Nordic Co-operative Assistance Project in Tanzania. *Scandinavian Journal of History* 35 (2010), 451–470.

60. Manji & O'Coill 2002, 572–573.

rin säästöjä vaativat ohjelmat kurjistivat entisestään köyhien maiden vaikeuksissa olevaa sosiaalisektoria, joka oli monissa maissa romahduksen partaalla. Apuun riensivät pohjoisen kansalaisjärjestöt, jotka ottivat kehitysmaiden sosiaalisektorin apunsa kohteeksi. Kansalaisjärjestöjen vyöry kehitysyhteistyökentälle merkitsi siten humanitarististen motiivien näkyvää nousua kehitysavun keskiöön. Siitä muodostui kehitysyhteistyön uusi, globaali julkikuva, jonka taakse kehitysavun vanhat kauppa- ja valtopoliittiset motiivit verhoutuivat. YK:n esityksen pohjalta köyhyyden ja nälän vähentäminen, ihmisoikeuksien turvaaminen, naisten ja lasten oikeudet, tasa-arvo ja demokratia omaksuttiin nopeasti myös osaksi virallista kehitysyhteistyötä. Nuo päämäärät edustivat jälleen kosmopoliittista ja humanitaristista idealismia, joka oli aikaisempina vuosikymmeninä jäänyt taloudellista ja teknistä kehitystä painottavan suuntauksen varjoon. Nyt niiden toivottiin avaavan tietä myös kehitysmaiden taloudelliselle elpymiselle. Merkittävänä uuden suuntauksen toteuttajina ruohonjuuritasolla toimivat kristilliset avustus- ja kehitysyhteistyöorganisaatiot.⁶¹

Kristillisen humanitarismi ja kehitysapu

Toisen maailmansodan jälkeen kristillisen lähetysseurojen piirissä tapahtui siirtyminen sivistämisestä kehitysapuun. Nousevat vapautus- ja itsenäistymisliikkeet siirtomaissa näkivät lähetystyön ja lähetysseurat koloniaalisina, siirtomaavallan rakenteita tukevinä toimijoina ja tekivät selväksi, että itsenäisyyden myötä aiempi toimintakulttuuri ei olisi enää mahdollinen. Kristilliset lähetysseurat alkoivat siten muokata toimintaansa kansalaisjärjestöjen suuntaan; ne palkkasivat koulutettua paikallista työvoimaa keskeisiin tehtäviin sekä korvasivat vanhan evankelisoimista ja sivistämistä painottaneen diskurssin uudella kehityksen ja universaalien diakonian diskurssilla. Lähetysseuroista muodostui siten evankeliumin levittämisen ohella myös kehi-

tysapua antavia organisaatioita, mikä toi niille oikeutuksen olemassaoloon myös siirtomaiden itsenäistymisen jälkeen.⁶² Kuten siirtomaavaloille, myös lähetysorganisaatioille kehitysapu oli ensisijaisesti keino omien intressien turvaamiseen post-koloniaalisessa maailmassa.

1950-luvulta alkaen Afrikassa ja muualla kehityvässä maailmassa toimivat kristilliset uskonnolliset organisaatiot tarjosivat länsimaiden hallitukselle reitin kanavoida alkuvaiheissaan olevaa kehitysapua jo itsenäistyneisiin tai itsenäisyyden kynnyksellä oleviin kohdemaihin. Kristillisten lähetysseurojen kehitysmaissa ylläpitämät rakenteet, kuten sairaalat, osin kansallistettiin seurojen keskittyessä rahoituksen hankkimiseen ja teknisen avun ja koulutuksen tarjoamiseen. 1960-luvulta alkaen suuri osa kristillisten kirkkojen antamasta kehitysavusta kanavoitiin suurten katto-organisaatioiden, kuten Kirkkojen Maailmanneuvoston ja Luterilaisen Maailmanliiton ja niiden alaisten elimien kautta. Toimeenpanosta kentällä huolehtivat paikalliset ja kansainväliset kristilliset apuorganisaatiot, kuten esimerkiksi Tanganyika Christian Refugee Service.⁶³

1970-luvulla YK:n ensimmäisen ”kehityksen vuosikymmenen” aikana vallinnut euforia ja kehitysoptimismi törmäsivät vähitellen kehitysmaiden ja maailmantalouden karuihin realiteetteihin. Virallisen valtioiden välisen kehitysavun keskittyessä yhä suurempiin teknisiin hankkeisiin, monissa syviin talousvaikeuksiin ajautuneissa maissa uskonnolliset organisaatiot, joihin kuuluivat paitsi lähetysseurat ja paikalliset kirkot myös uskonnolliset kansalais- ja hyväntekeväisyysjärjestöt, jatkoivat ruohonjuuritason kehitysavun parissa. Monissa maissa ne tuottivat sosiaalisektorin palveluita valtioiden maksu- ja toimintakyvyn lamaanuttua. Esimerkiksi Ugandassa uskonnolliset organisaatiot tuottivat jopa puolet maan terveyspalveluista 1980-luvulla. Usein toiminta, joka sai alkunsa humanitaarisena hädän lievittämisenä, pitkittyi muuttuen vähitellen jälleenrakennukseksi ja kehitysavuksi.⁶⁴

61. Protosaltis 2017, 1736–1738; Borring Olesen & Pedersen 2010, 881–903.

62. Manji & O’Coill 2002, 572–573; Rebecca C. Hughes, ”Science in the Hands of Love”: British Evangelical Missionaries and Colonial Development in Africa, c. 1940–60. *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 41 (2013), 823–842.

63. Walter Bruchhausen, From Charity to Development: Christian International Health Organizations, 1954–1978, 117–134. <http://www.ep.liu.se/ej/hygiea/v13/i1/a08/hygiea16v13i1a08.pdf> (5.3.2018).

64. Jenny Lunn, The Role of Religion, Spirituality and Faith in Development. A critical theory approach. *Third World Quarterly* 30 (2009), 942–943; Francois Audet, From disaster relief to development assistance: Why simple solutions don’t work. *International Journal* 70 (2015), 110–118.

Globaalin etelän sitkeässä istuvat ongelmat, kylmän sodan päättyminen, uskonnollisen oikeiston vaikutusvallan kasvu Yhdysvalloissa, poliittinen islam sekä islamilaisten organisaatioiden vahvistuminen monissa kehitysmaissa ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, että 1990-luvulta alkaen kristillisten uskonnollisten organisaatioiden rooli globaalissa kehitysyhteistyössä on kasvanut voimakkaasti. Maailmankatsomuksellinen juopa sekulaarisen ja uskonnollisesti motivoituneen kehitysyhteistyön välillä on kuitenkin säilynyt. Tämä jakolinja voidaan kiteyttää sekulaaristen toimijoiden kritiikkiin uskonnolliselta pohjalta toimivien järjestöjen perimmäisiä motiiveja kohtaan kehityksen näkökulmasta.⁶⁵ Kritiikkiä voi pitää osin perusteettomana, sillä vakiintuneiden uskonnollisten organisaatioiden avustus- ja kehitysyhteistyötä on vuosikymmenet leimannut pitkän aikavälin paikallinen sitoutuminen sekä paikallisen kielen, kulttuurin ja olosuhteiden ymmärtäminen. Tämä erottaa ne selvästi monien sekulaarien kansalaisjärjestöjen

■ Kehitysyhteistyötä suomalais-kenialaisin voimin. The Kenya Power & Lighting Co., Kenian sähköjärjestelmän keskusvalvomo, toiminnassa kesällä 1990. Koko maan kattava käytönvalvontajärjestelmä oli edelleen käytössä 2010-luvulla. Tässä korkean teknologian kehitysapurahoitteisessa hankkeessa saavutettiin tavoiteltu "transfer of technical know-how", eli vastaanottajaorganisaatio vastasi järjestelmän myöhemmästä ylläpidosta. Lähde: Matti Tähtisen yksityiskokoukset.

ja konsulttiyritysten ammattimaisista ekspatriaateista, joiden paikallistuntemus, sitoutuminen ja kyky sopeutua vaikeisiin olosuhteisiin ovat usein rajallisia ja toimintaa rajoittavia tekijöitä.⁶⁶

Kehitysapu globalisoituvassa maailmassa

Kylmän sodan päättyminen ja globalisaatio merkitsivät kosmopoliittisen idealismin nousua kehityspoliitiikan keskiöön. Samaan aikaan globaalilla kansalaisjärjestökentällä tapahtui huomattava kehitysyhteistyön ammattimaistuminen ja byrokratisoituminen. Kehitysyhteistyötä tekevät ei-

65. Tomalin 2012, 689–703.

66. Bertrand Taithe, *Missionaries, Modern Expertise, and Secularizing Technologies*. Teoksessa Barnett & Gross Stein (toim.) 2012, 166–188.

valtiolliset tahot ovat tuloksellisuuden ja resurssien tehokkaan käytön nimissä virtaviivaistaneet toimintatapojaan muun muassa erikoistumisen ja delegoinnin kautta. Niin uskonnollisissa kuin maallisissakin organisaatioissa suunnittelu, toteutus ja arviointi on eriytetty eri tahoille, joiden ammattitaidon varassa hankkeet pyritään toteuttamaan tehokkaasti alusta loppuun. Kansainvälisten ja kansallisten kansalaisjärjestöjen toiminta on saanut siten yhä enemmän virallisia piirteitä. Byrokratisoitumisen ja lyhytkestoisten projektien aikakaudella pitkän ajan sitoutuminen alueen kehittämiseen on vähentynyt, samoin suorat kontaktit kohdealueen väestöön ja heidän elämäänsä. Kehityshankkeiden etääntymistä paikallisen väestön todellisuudesta on yritetty paikata kumppanuudella (*partnership, ownership*), jonka puitteissa vastaanottajamaiden ihmiset otetaan entistä enemmän osaksi hankkeiden suunnittelua ja toteutusta. 2000-luvulla kumppanuudesta tuli kehityksen valtavirtajargonia, jonka alla hyvin erilaisia ja eri arvopohjista lähteviä kehitysyhteistyöhankkeita edelleen toteutetaan vaihtelevin tuloksin.⁶⁷

Byrokratisoinnin myötä kehitysyhteistyötä tekevien arvopohjassa on tapahtunut muutos urakeskeisempään suuntaan. Humanitarismin nimissä tehtävä työ tarjoaa tänä päivänä eri alojen asiantuntijoille mahdollisuuden verrattain hyviin ansioihin, työskentelyyn kansainvälisessä työyhteisössä, verkostoitumiseen ja uralla eteneemiseen. Kosmopoliitin maailmanparantamisen ohella toiminnan motivaationa ovat siten enenevässä määrin myös yksilölliset halut ja tavoitteet. Tänä päivänä mielikuviamme kehitysyhteistyöstä leimaavat yhä altruismi, pyyteettömyys sekä avunantajien ja sen vastaanottajien läheinen vuorovaikutus, jossa esiin nostetaan avun vastaanottaja, hänen heikko tilansa ja huutava tarpeensa. Taustalle on häivytetty varsinainen työ ja sen tekijät, suunnittelijat, rahoittajat ja toteuttajat, joiden kokema ja elämä kehitysyhteistyön todellisuus

poikkeaa yhä enemmän vastaanottajamaiden valtaväestön todellisuudesta.⁶⁸

Onko kehitys yhä, kuten kolonialismin aikana, pohjoisen metropoleissa visioitu ja sieltä käsin johdettu prosessi, jossa toteutuvat globaalin pohjoisen näkemykset siitä, mikä on etelän kehityksen kannalta tavoiteltavaa? Kehitysapua hallinnoi tänä päivänä eri alojen ammattilaisten joukko, joka kommunikoi suunnitelmista, rahoituksesta, toteutuksesta, arvioinnista ja tuloksista pääosin keskenään, ja jonka ensisijainen raportointivollisuus kohdistuu rahoittajia, toisin sanoen kansainvälisiä ja kansallisia rahoituslaitoksia ja avunantajamaiden veronmaksajia kohtaan. Kehitysyhteistyö on toimintaa, jossa tulosvastuullisuus ymmärretään tavalla, joka ei avun tehokkuudesta ja tuloksellisuudesta riippumatta saata kansainvälisen kehitysapujärjestelmän legitimitettä kyseenalaiseksi.⁶⁹

Kuten myöhäisellä siirtomaa-ajalla, myös nyt avun tavoitteena on modernisointi paitsi teknologian ja infrastruktuurin suhteen, myös inhimillisesti ja kulttuurisesti. Vastaanottajamaiden ihmiset pyritään voimaannuttamaan omaksuttamalla heille länsimaiset ihmisoikeus- ja tasa-arvokäsitykset, tiedot, taidot ja jopa kulutustottumukset. Kuten siirtomaa-ajan lähetystyöllä, tämän päivän kehitysyhteistyöhankkeilla pyritään tuottamaan tiedollisesti, taidollisesti ja sosiaalisesti autonominen, perinteen ja vanhojen uskomusten ikeestä emansipoitunut yksilö, jonka esikuvana toimii globaalin pohjoisen liberaali, kosmopoliittinen ihminen.⁷⁰

Kehitysavun koloniaalinen, paternalistinen perintö ilmenee selkeästi avun käytössä vallan välineenä. Äskettäin Iso-Britannia katkaisi apunsa Ugandalle, koska maa ei suostunut muuttamaan homoseksualismin kriminalisoivaa, Britannian siirtomaaherruuden ajalta periytyvää lainsäädäntöään. Vuonna 2005 Iso-Britannia ja neljä muuta EU-maata katkaisivat tai leikkasivat apuaan, koska Ugandan edistyminen kohti moni-

67. Michael Barnett, *Faith in the Machine. Humanitarianism in an Age of Bureaucratization*. Teoksessa Barnett & Gross Stein (toim.) 2012, 203; Stirrat 2008, 413–414. Kansalaisjärjestöjen toiminnan kriittisestä analyysistä esimerkiksi demokratian ja ihmisoikeuksien edistämisessä ks. Harri Englund, *Prisoners of Freedom. Human Rights and the African Poor*. University of California Press 2006.

68. Fechter 2012, 1475–1491.

69. Ferguson & Lehmann 1994; Matti Kääriäinen, *Kehitysavun kirous*. Into 2015, 20; Roderick Stirrat, *Cultures of Consistency. Critique of Anthropology* 20 (2000), 31–46.

70. Stirrat 2008, 414–416.

puoluejärjestelmää ei edennyt “suunnitelmien” mukaan.⁷¹ Öljyrikkaan Angolan rahassa kylpevän hallituksen vaatimus läntisestä kehitysavusta torjuttiin EU:n taholta, koska hallituksen varainkäyttö ei ollut läpinäkyvää. Suivaantunut Angola uhkasi ajaa länsimaiset yritykset ulos maan öljykentiltä, minkä jälkeen kehitysapupyynnöihin suostuttiin vähin äänin.⁷²

Globaalin pohjoisen vaatimukset hyvästä hallinnosta, demokratiasta, ihmisoikeuksista ja vähemmistöjen oikeuksista avun ehtona yhtäällä ja markkinaosuuksien lunastamista kehitysavulla toisaalla heijastavat länsimaisen kehitys- ja valtiopolitiikan paternalismia ja kaksinaismoralismia, jossa apua käytetään tarpeen mukaan joko keppinä tai porkkanana omien poliittis-taloudellisten tavoitteiden ajamisessa. Joidenkin kehitysmaiden, kuten Angolan, eliittien vaurastuminen ja vahvistuminen tai strategisen aseman korostuminen viime vuosikymmeninä heijastuu puolestaan näiden ”portinvartijavaltioiden” suhteellisesti vahvistuneeseen asemaan. Kehitysapu on vallankäyttöä, mutta se on myös potentiaalisesti kamppailuvyöhyke, jossa rikkain ja vahvin osapuoli ei aina pääse sanelemaan asioita yksipuolisesti – kuten ei kolonialisminkaan aikana.⁷³

Globalisaation aikakaudella Pohjoisen antamalle kehitysavulle on noussut vaihtoehto, niin sanottu South-to-South -kehitysapu, jota vaurastuneet entiset kehitysmaat antavat vähiten kehittyneille maille.⁷⁴ Uudet avunantajamaat, kuten Kiina, Intia ja Brasilia, irtautuvat länsimaisen kosmopolitanismin ja humanitarismin periaatteista painottaen avussaan vastaanottajamaiden valtiollista suvereniteettia ilman vaatimuksia demo-

kratiasta, ihmisoikeuksien kunnioittamisesta tai korruption kitkemisestä. Vastineeksi avustaan Kiina on vaatinut muun muassa oikeutta hyödyntää Afrikan maiden luonnonvaroja omiin tarpeisiinsa. Kiinalaisten menetelmät ja tavoitteet on helppo leimata usukolonialismiksi, kuten pohjoisessa on tehty, mutta oma kysymyksensä on, poikkeavatko ne tavoitteiltaan juurikaan pohjoisen nykyisestä yksityisen sektorin roolia painottavasta linjasta tai aikaisempien vuosikymmenten teknisen avun menetelmistä. Kiinan kasvanut rooli Afrikassa kertoo paljon myös siitä, mitä mieltä vastaanottajamaiden hallitukset ovat pohjoisen avun ehdoiksi asetetuista kosmopoliiteista ja humanitaristisista periaatteista.⁷⁵

Katsaus kehitysavun, humanitarismin ja kosmopolitanismin historiaan ei tarjoa helppoja ratkaisuja kysymykseen siitä, mitä kehitysavulle 2020-luvulla pitäisi tehdä. On kuitenkin selvää, että jännitteet, kamppailut ja ristiriidat kehitysavun teorioissa, käytännöissä ja politiikassa tulevat jatkumaan ja historian tuntemus voi edesauttaa keskusteluja ja neuvotteluja tulevasta. Tarkemmat tutkimukset kehitysavun tekijöiden, antajien ja vastaanottajien – kenttätason – historiasta voivat antaa näihin keskusteluihin syvempää ymmärrystä.⁷⁶

FT, dosentti **Jan Kuhanen** toimii Oulun yliopistossa yliopistotutkijana. **Sähköposti:** Jan.Kuhanen@oulu.fi

FT, dosentti **Markku Hokkanen** toimii Oulun yliopistossa historian yliopistonlehtorina. **Sähköposti:** Markku.Hokkanen@oulu.fi

71. Barbara Among, Donors soften stance towards Uganda. *The East African*, 7.-13.11.2005; Sam Sarpong, The Reach and Boundaries of Moral Concerns: Which Way for British Aid in Africa? *Journal of Asian and African Studies* 48 (2012), 242–257.

72. Pekka Peltola, *Afrikassa*. Into 2011, 171–172.

73. Vallankäytöstä ja portinvartijavaltioista ks. esim. Frederick Cooper, *Colonialism in Question. Theory, Knowledge, History*. University of California Press 2005; Cooper 2014.

74. Sachin Chaturvedi, Thomas Fues & Elisabeth Siridopoulos (toim.) *Development Cooperation and Emerging Powers. New Partners or Old Patterns?* Zed Books 2012.

75. Ks. Robert I. Rotberg, China’s Quest for Resources, Opportunities, and Influence in Africa. Teoksessa Robert I. Rotberg (toim.) *China into Africa. Trade, Aid, and Influence*. Brookings Institution Press 2008, 1–20; Stephen Marks, Introduction. Teoksessa Firoze Manji & Stephen Marks (toim.) *African Perspectives on China in Africa*. Pambazuka Press 2007, 11.

76. Norjan kehitysavun laajasta historiaprojektista ks. Jarle Simensen, Writing the history of development aid. A Norwegian example. Some reflections on theory and methods. *Scandinavian Journal of History* 32 (2007), 167–182; Jarle Simensen, *Norge møter den tredje verden. Norsk utviklingshjelps historie 2*. Fagbokforlaget, 2003.